

Originalni naučni rad

UDK 316.774:37.014

DOI 10.7251/BLCZB0219047D

COBISS.RS-ID 7634200

ODGOVORNOST MEDIJA PREMA JAVNOSTI

Svetlana Dušanić – Gačić¹

SAŽETAK

Od etičnog novinarstva svi imaju koristi, kako javnost zbog čijeg tačnog, objektivnog i istinitog izvještavanja novinarstvo treba da postoji, tako i vlasnici medija, izdavači, vlade i sami novinari. Cilj ovog rada jeste uvidjeti kakvi su moralni problemi novinara, odnosno kojim i kakvim pritiscima podliježu i gdje je u takvom okruženju odgovornost prema javnosti.

Ključne riječi: Mediji, odgovornost, javnost, problemi

ABSTRACT

From ethical journalism everyone has some interest; public for whom correct, objective and truthful reporting journalism should exist, as well as media owners, editors, governments and journalists themselves. The aim of this paper is to investigate what sort of moral problems do journalist encounter, that is which and what kind of pressure do they experience, and in that circumstances, where the public itself stands.

Key words: Media, responsibility, public, problem

UVOD

Novinarstvo kao profesija zasnovana je i na etičkim principima, a etično izvještavanje je u interesu javnosti. Uvriježen je stav da od etičnog novinarstva svi imaju koristi, kako javnost zbog čijeg tačnog, objektivnog i istinitog izvještavanja novinarstvo treba da postoji, tako i vlasnici medija, izdavači, vlade i sami novinari.

“Budući da novinarstvo nije samo posao, njegova suština se sastoji i iz onog što javnost o njemu misli. Novinarstvo ima i drugu realnost, posvećenu informisanju javnosti na precizan i pouzdan način o svemu što ljudima treba. Legitimno je da ljude zanima sve što se zbiva, sve što im se može dogoditi, ili što se događa drugima. Važna uloga novinarstva se sastoji i u pribavljanju preciznih i pouzdanih informacija koje ljudima služe za snalaženje u slobodnom društvu. Zbog toga su etički principi nešto od čega se novinarstvo mora sastojati.”²

Cilj ovog rada jeste uvidjeti kakvi su moralni problemi novinara, odnosno kojim i kakvim pritiscima podliježu i gdje je u takvom okruženju odgovornost prema javnosti.

¹ Vanredni profesor, Visoka škola „Banja Luka College“, svetlanadg@blc.edu.ba

² P.Y. Windt, P. C. Appleby, P.M.Battin, L.P. Francis, B.M. Landesman, *Ethical Issues in the Professions*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1989, str. 553.

Metode koje ćemo koristiti kako bismo došli do važnih činjenica koje će činiti osnovu za izvođenje zaključaka:

- metode analize i klasifikacije,
- dijalektičku metodu je neophodno koristiti zbog toga što stvarnost u kojoj se nalaze bosanskohercegovački mediji nisu izolovan proces, nego opštedruštveni. Ova metoda je potrebna zbog razumijevanja sa drugim pojavama i potrebom rada za naglašavanjem istorijskih dimenzija
- bihevioristička metoda nam je potrebna zbog ispitivanja ljudskog, društvenog ponašanja
- hipotetičko-deduktivna metoda kojom ćemo predstaviti iskustvene činjenice gledalaca
- statističku metodu je neophodno koristiti zbog utvrđivanja pada povjerenja gledalaca u javne servise

Rad zahtijeva primjenu tehnika prikupljanja podataka:

- naučno ispitivanje (direktno i indirektno ispitivanje), koristeći tehnike ispitivanja - intervjuisanje i anketiranje,
- metoda analize sadržaja (prikupljanje i analiza odabranih izvještaja, kao i odabrane literature).

MORALNI PROBLEMI

Moralni problemi na koje novinari sve češće nailaze su svakako zahtjevi javnosti. Moralni problemi koje javnost postavlja pred novinare su dvojaki. Sa jedne strane, javnost novinare smatra moralno odgovornim za istinitost sadržaja njihovih izvještaja, ali sa druge strane, vrlo često javnost od novinara zahtijeva da rade nešto što oni ne mogu da urade, te da budu jednostrani u zastupanju pojedinačnih interesa.

“Novinari imaju moralnu odgovornost da pruže istinite informacije. To znači da društvo u kome postoji medijska sloboda uglavnom ne očekuje da se država miješa u objavljivanje o vijestima, već da sarađuje sa novinarima”³.

Prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, članom 10. je definisano da “svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja, bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprječava države da zahtijevaju dozvole za rad od radio, televizijskih i filmskih kompanija. Ostvarivanje ovih sloboda, budući da uključuje obaveze i odgovornosti, može podlijetati takvim formalnostima, uslovima, ograničenjima ili sankcijama predviđenim zakonom i koje su neophodne u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, sprječavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja i morala, ugleda ili prava drugih, sprječavanja širenja povjerljivih informacija ili u interesu očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.”⁴

Prema tome, istina nije samo profesionalni standard. Istina je etička norma i moralna dužnost i odgovornost kako građana, tako i novinara. Prema Čupiću, “istina u novinarstvu

3 S. Gačić-Dušanić, *Pad povjerenja u javne servise BiH, Kultura polisa, god XII (2015), br. 26., str 465-478*

4 *Evropska konvencija o ljudskim pravima, vidi na: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_BOS.pdf, pristupljeno 12.4. 2018.*

trostruko obavezuje: kao pravo, kao dužnost i kao odgovornost. Odgovornost u informacionom sistemu je slojevita: od pojedinačnog novinara, preko medija, do sistema.”⁵

“Bez učenja, prihvatanja, i življenja navedenih profesionalnih standarda nema valjanog novinara ni novinarstva”⁶, poručuje Čupić. Prema njegovim riječima, “profesija se podržava i održava usvajanjem standarda i svijješću o značaju i bitnosti standarda. To je ono što se naziva dostojanstvom poziva, ali i života onoga koji se opredijelio za novinarsku profesiju.”⁷

ETIČKE DILEME KROZ ISTRAŽIVANJE

Govoriti o novinarskoj etici, zbog njene kompleksnosti, veoma je izazovan zadatak, ali u društvu kakvo je bosanskohercegovačno, prijeko potrebno. Novinarstvo je u tranzicijskom društvu kakvo je bosanskohercegovačko, počelo da gubi bitku sa korupcijom, kriminalom, neistinama, prijetnjama, ucjenama, reketom... Zbog toga je važno vratiti ga na pravi put, put morala i etičnosti.

Kroz istraživački dio predstavimo dio empirijskog istraživanja sprovedenog među 100 novinara u BiH i analizu rezultata koji se tiču problematike ovog poglavlja, odnosno postojanja i primjene novinarske etike. Kroz istraživanje razmatrali smo koji su to i kakvi moralni problemi novinara.

Prije nego što krenemo u razradu, istaći ćemo socijalnu kartu ispitanika, koja je dobijena u istraživanju etike izvještavanja među bh. novinarima.

U cilju što sveobuhvatnijeg istraživanja, imali smo 100 ispitanih, 78 novinara radi u javnoj medijskoj kući, a 22 u privatnoj. Od ukupnog broja ispitanih, 49% ispitanika radi u unutrašnjoj politici, dok 51% njih u ostalim rubrikama. Od 100 ispitanika, njih 95% ima visoku školu, a 5% magisterij, dok sa nižim stepenom obrazovanja nismo imali ispitanika.

U jednoj tipičnoj nedjelji, 83% novinara je odgovorilo da radi između 40 i 50 časova, a više od toga radi 8% ispitanika, dok njih 12% radi do 40 časova nedjeljno.

Tabela 1: Stepen obrazovanja

Stepen obrazovanja	Frekvenca	%
Visoka škola	95	95,0
Magisterij	5	5,0
Ukupno	100	100,0

Na ekonomski položaj novinara, pažnju smo željeli skrenuti pitanjem o mjesečnim primanjima. Odgovore na ovo pitanje, nastojali smo iskoristiti u odbranu hipoteze da su novinari često spremni da prečute neke informacije, odnosno da ne izvještavaju o nekim događajima usljed straha od gubitka posla ili drugih negativnih uticaja.

Tako je 62% ispitanika novinara odgovorilo da ima nešto višu od prosječne neto plate u BiH, koja je za 2018. godinu iznosila 891 maraka⁸, dok njih 38% nema višu platu od prosječne.

⁵ Č. Čupić, *Poziv novinar, Godišnjak 2007.*, Fakultet političkih nauka Univerzitet u Beogradu, str 138 – 149

⁶ *Ibidem*

⁷ *Ibidem*

⁸ Agencija za statistiku BiH; www.bhas.ba/

Kada je u pitanju etički kodeks, 87% novinara je odgovorilo da u njihovoj medijskoj kući poznaju odredbe etičkog kodeksa štampanih ili elektronskih medija⁹, zavisno do medijske kuće, 10% da ne poznaje, dok ih 3% nije znalo odgovor na ovo pitanje. Odgovore možemo vidjeti i na tabeli 2.

Tabela 2. Procenat poznavanja etičkog kodeksa u medijskim kućama

Poznavanja etičkog kodeksa	Frekvencija	%
Da	87	87,0
Ne	10	10,0
Ne znam	3	3,0
Total	100	100,0

Slika je nešto drugačija kada je u pitanju poštovanje etičkog kodeksa u njihovoj medijskoj kući, i tako imamo sljedeću sliku: 68% novinara se izjasnilo da se u medijskoj kući za koju rade poštuje etički kodeks, 27% da se ne poštuje, dok njih 5% nije znalo odgovor na postavljeno pitanje, o čemu će biti riječi u petom dijelu rada.

Istina predstavlja sposobnost da se dokumentuje ono što se tvrdi, kao i mogućnost da se ospori svaki protivuriječan iskaz. U skladu s tim, novinar je dužan da u okviru svoje profesije, odnosno obavljanja svog posla, radi ostvarenja vrijednosti i u cilju opšteg dobra, teži istini. Novinar ima odgovornost na raznim nivoima od lične odgovornosti do odgovornosti koje ima njegova medijska kuća.

“Kriterijum – istina kao osnovna obaveza novinara u zastupanju javnog interesa, je kriterijum koji je, kako smo vidjeli, prisutan u svim međunarodnim deklaracijama i kodeksima međunarodnih novinarskih organizacija. Istinito izvještavanje nije nedostižan ideal, ali je istinu, često, teško otkriti i saopštiti drugima. Zato profesionalni kodeksi novinarskih organizacija i udruženja toliko insistiraju na dostizanju ovog standarda.”¹⁰

Preambula Minhenske deklaracije iznosi stav da je odgovornost novinara prema javnosti “preča od svake druge odgovornosti, posebno one prema poslodavcima i javnim vlastima”.¹¹ Međutim, granica iz ovog stava je odavno pređena i trka za gledanošću ili čitanošću, odnosno finansijskom dobiti je na prvom mjestu. Mediji su postali potpuno zavisni od politike i finansijskih centara moći, što je javni servis dovodi do odsustva objektivnosti i profesionalizma.

„Istinitost medijskih sadržaja podrazumijeva, istovremeno i njenu objektivnost. Vjerovanje u istinitost komunikacija gradi povjerenje između pojedinaca, kao i između pojedinca i institucija. Istina je suštinski važna za demokratski proces. U složenom demokratskom društvu mediji su primarni provodnici protoka informacija i u onoj mjeri u kojoj ne pružaju istinite, tačne i relevantne informacije, u toj mjeri uskraćuju publici intelektualnu hranu neophodnu za racionalno odlučivanje.”¹²

9 U BiH postoji etički kodeks novinara u oblasti elektronskih medija i štampanih medija: Kodeks o emitovanju RTV programa i Kodeks za štampu i online medije BiH

10 V. Milenković, *Etički kodeksi međunarodnih novinarskih organizacija i udruženja*, Protocol communications, FPN Beograd, 2008, str 140.

11 D. Korni, *Etika informisanja*, Clio, Beograd, 1999, str 37.

12 Vidi: V. Milenković, *Etički kodeksi međunarodnih novinarskih organizacija i udruženja*, Protocol communications, FPN Beograd, 2008, str 139.

S druge strane, naše istraživanje je pokazalo da je gotovo polovina ispitanih novinara opredijeljena da javnosti pruži istinite informacije, ali vrlo često služeći se i neetičkim metodama.

Naime, 41% naših ispitanika je odgovorilo da bi se služilo nečasnim metodama prikupljanja informacija, kao što su tajno snimanje, nedozvoljeno fotografisanje i slično, a u cilju svog opredjeljenja kao novinara i medijske kuće u kojoj rade, da građani imaju pravo da znaju. Ovakav odgovor bi se, u cilju iznošenja istine novinarstva kao profesije, još i mogao etički opravdati zbog dužnosti novinara da sagledava činjenice bez pritiska nekih subjekata, politike i slično i da građanima pruža samo tačne informacije. Međutim, 27 % ispitanika je odgovorilo da se služi nečasnim metodama pri prikupljanju informacija, koje i objavljuje ali zbog naređenja urednika ili vlasnika medijske kuće. Odgovor da bi objavljivanje informacija dobijenih neetičkim metodama više donijelo štete nego koristi samom novinaru, a samim tim i medijskoj kući, dalo je 32% ispitanika.

Sloboda informisanja, izražavanja i mišljenja posmatramo kao uslov su postojanje javnog mnjenja. U skladu s tim, stepen demokratičnosti nekog društva određuje sklad između izraženih i ostvarenih sloboda. „Način komuniciranja sa građanima definitivno opredjeljuje karakter vlasti i oblike političkog ponašanja. Sasvim je jasno, da javno mnjenje van medija ne postoji, jer ukoliko putem medija nije dobilo masovni karakter ostaće nepoznato i daleko od očiju javnosti. Mogućnost manipulacije mnjenjem je ogromna, a tu veliku ulogu imaju masovni mediji. Subjekt javnog mnjenja jeste narod kao publika, građani koji neformalno i formalno kritikuju i kontrolišu rad državne (javne) vlasti.“¹³

Težiti istini u izvještavanju znači da to izvještavanje mora biti tačno, kao i da mora da doprinese razumijevanju cjelokupne situacije i problema o kojem se izvještava. Već smo istakli da je etično novinarstvo u interesu svih, pa prema tome, netačne i nepotpune informacije narušavaju kredibilitet novinara kao profesionalca, ali i medijske kuće. U cilju iznošenja istine javnosti, neophodno je provjeriti tačnost izjava.

Istraživanje je, pokazalo da novinari vrlo često dobijaju pogrešne informacije, što je potvrdilo 98% naših ispitanika. Na pitanje da li su objavljivali nepotvrđene informacije, dobili smo poražavajuće rezultate. Više od polovine ispitanika je, uslovno rečeno, potvrdno odgovorilo na ovo pitanje, dok 46% novinara nikada nije objavilo glasine ili pretpostavke. Naime, 22% ispitanih novinara je odgovorilo da su objavili neproverene informacije samo po nalogu urednika, a 32% je odgovorilo da je to radilo rijetko.

Ukoliko analiziramo odgovore na predstavljena dva pitanja, možemo da utvrdimo da je građanima polovina plasiranih vijesti nepotpuna i nepotvrđena.

Pulicer je rekao: „Novinar treba da se pokori samo razlozima istine, bez potčinjavanja i uslužnosti. Demokratska društva će uvijek imati demagoge spremne da napadaju sujetu, pospješuju strasti i naglašavaju trenutna osjećanja. Zato demokratija ima potrebu za ljudima sposobnim da plivaju protiv struje, da objelodane počinjene greške i da stalno insistiraju na neugodnim pitanjima.“ Od ovog stava, bh novinarstvo je odavno odstupilo.

13 D. Stanislavljević, *Mediji i javno mišljenje u RS*, Fridrih Ebert Stiftung, 2010, str 86..

DISKUSIJA

Posvećenost istini pokazuje poštovanje ličnosti kao cilja, a ne kao oruđa kojim se može manipulirati. Obmane obično stavljaju lični interes iznad interesa drugih, a novinari ponekad brane svoju praksu obmanjivanja u ime javnog interesa.

Dakle, u medijima u Bosni i Hercegovini imamo konstantno prisustvo obmane javnosti, odnosno iznošenje različitih istina zavisno od toga kojem entitetu servis pripada. Takvo stanje je simptomatično prije svega jer ne postoji sloboda da novinar napiše istinu ma kakva ona bila, nego je puki izvršilac kojem se naređuje kako da misli i šta da radi. Potvrdu ove teze mogli smo vidjeti i u prethodno prikazanim odgovorima novinara. U takvom društvu, novinari nisu u službi javnosti, nego u službi vlasti.

Prema pisanju analitičara, istraživača Davora Marka¹⁴, „ako posmatramo novinarske stavove prema tri konstitutivna naroda, uočljivo je da RTRSima izrazito pozitivan stav prema Srbima, čak 93%, dok, s druge strane, stav prema Hrvatima, a posebno prema Bošnjacima je – negativan.“¹⁵ U 45% slučajeva, FTV je imala pozitivan stav prema Srbima, no u isto toliko slučajeva (45%) i negativan, što pokazuje da je ovaj medij o drugome narodu, ovoga puta o sprskom, gotovo uvijek izvještavao sa stavom. Za razliku od ova dva dnevnička, BHT neutralno izvještava o sva tri konstitutivna naroda.“¹⁶

U BiH postoje tri različite političke priče i kao takva priča se plasira javnosti i putem medija, te dalje, modifikuje mišljenje građana. „U stalnim „ratovima“ političkih, duhovnih i ekonomskih elita mediji se često koriste samo kao instrument, a novinari kao društveno-politički ratnici. Građanska svijest o demokratiji, u skladu s kojom građanin mora biti u centru, izostaje. Poseban problem predstavlja podijeljena javnost, međutim unutar svake etničke javnosti postoje i unutrašnji politički sukobi.“¹⁷

ZAKLJUČAK

Novinari su u potrazi za istinom svjesni otvorenog laganja sagovornika, posebno vladajuće elite, ali ne čine ništa ili vrlo malo da građanima ukažu na prisutnost takvih informacija i objelodane pravu stranu događaja.

Novinar je odgovoran javnosti da iznosi istinu i samim tim objektivno izvještava javnost. U članu 10. Konvencije o ljudskim pravima Savjeta Evrope stoji da „svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu posjedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice.“ Dok u Rezoluciji 1003 pod novinarskom etikom donesenom 1993. od strane Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope piše da „pravo na informaciju je osnovno pravo koje je podržano praksom Evropske komisije i Suda za ljudska prava na osnovu člana 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima i priznato u članu 9. Evropske konvencije o prekograničnoj televiziji

14 Davor Marko radi kao istraživački saradnik u Analitici. Radio je u Sarajevu kao akademski tutor, istraživač/analitičar u oblasti medija, te projekt koordinator. Kao saradnik Media plana, Mediacentra, Centra za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Novosadske novinarske škole, učestvovao je u brojnim analizama medijskih sadržaja, sa fokusom na medijski tretman različitosti, manjina i religije. Bio je lider regionalnog projekta Dijalog različitosti

15 Analiza tretiranja tema bliskih multikulturalizmu i interkulturalizmu u bh. medijima, koju je sarajevski Media plan uradio početkom 2010. godine, urađena je na 12-mjesečnom uzorku koju je obuhvatio 255 centralnih dnevnika na tri televizijske Javnog radiotelevizijskog servisa BiH: Televizija BiH (BHT), Federalna televizija (FTV) i Televizija Republike Srpske (RTS); pet dnevnih novina (ukupno 420 izdanja), i po 24 izdanja magazina Dani i Novi reporter

16 <http://www.diskursi.com/uploads/2012/01/Diskursi%202%20Finalna%20verzija%2012.1.2012%20-%20web.pdf#page=183&zoom=auto,0,687>, pristupljeno 28. 12. 2018.

17 Balkanski medijski barometar, uredila N. Tešanović, Sarajevo 2011., str. 16.

kao i u svim demokratskim ustavima. Nosioc ovog prava je građanin, koji ima i izvedeno pravo da zahtijeva da se informacija koju pribavljaju novinari prenosi istinito.“ Moralni problem sa kojim se novinari suočavaju kada je u pitanju odgovornost prema javnosti jeste i cenzura, bilo kao pozitivna ili negativna, svakako da javnost sprečava da dozna punu istinu.

Iako nije svojstveno naučnom radu, niti praksa da se citira na populistički način, uzeću slobodu da citiram novinara i pisca Berislava Jurića¹⁸ jer smatram da njegova rečenica veoma plastično govori gdje se nalazi novinarska profesija u BiH i daje svojstven komentar na prethodno izneseno istraživanje. „A novinarska profesija se u Bosni i Hercegovini srozala na razinu goru od politike i samo su novinari gori od političara u ovoj zemlji. Samo su novinari, ti beskičmeni glumci moralnih veličina, koji su objektivnost i mijenjanje svijeta nabolje zamijenili dubokom pogrbljenošću i namještenjem za što bezbolnije primanje naredbi kupljenih šefova, veća stoka od onih na koje krezavo laju.“¹⁹

Litertaura:

1. Windt P.Y., Appleby P. C., Battin P.M., Francis L.P., Landesman B.M., (1989) *Ethical Issues in the Professions*, New Jersey, Prentice Hall, Englewood Cliffs,
2. Tomić Z., (2003), *Komunikologija*, Beograd, Čigoja
3. Čupić Č., *Poziv novinar*, Godišnjak 2007., Fakultet političkih nauka Univerzitet u Beogradu,
4. Čokorilo R., (2012), *Javni RTV servis Srpske*, Banja Luka, Besjeda
5. Tešanović N., (2011), *Balkanski medijski barometar*, Sarajevo, Fridrih Ebert Stiftung
6. Novak B., (1964), *Suvremeno novinarstvo*, Zagreb, Stvarnost,
7. Donsbach W. i sur., (2009), *Entzauberung eines Berufs – Was die Deutschen vom Journalismus erwarten und wie sie enttäuscht werden*. Konstanz: UVK
8. Poler Kovačić M., (2001), *Kriza novinarstva kao kriza etike*, *Medij. istraž.* (god. 7, br. 1-2) (25-44)
9. Splichal S., Sparks C., (1997), *Journalists for the 21st Century: Tendencies of Professionalization Among First-Year Students in 22 Countries*, Norwood: Ablex Publishing Corporation
10. Stanislavljević D., (2010), *Mediji i javno mišljenje u RS*, Fridrih Ebert Stiftung,
11. Milenković V., (2018), *Etički kodeksi međunarodnih novinarskih organizacija i udruženja*, *Protocol communications*, FPN Beograd
12. Gačić-Dušanić S., *Pad povjerenja u javne servise BiH*, *Kultura polisa*, god XII (2015), br. 26

¹⁸ Berislav Jurić, *freelance novinar i urednik portala bitno.ba. Radi kao pisac i pjesnik*

¹⁹ <http://dnevno.ba/kolumne/berislav-juric/98788-samo-su-novinari-veca-stoka-od-politike.html>